

La torre d'en Pega: una gran *domus* al peu del Montseny

JORDI POU RUBIO

Museu Etnològic del Montseny. La Gabella

Resum

La torre d'en Pega, anomenada antigament la *domus* Busquets, és una casa forta d'origen medieval ubicada a Riells i Viabrea (la Selva). Durant els segles XIII-XIV fou la residència de la família Montsoriu, que pertanyia a la baixa noblesa dins el vescomtat de Cabrera i que ostentava la sotscastllania del castell de Montsoriu. Es tracta d'un edifici de planta quadrangular, amb unes alçàries conservades als murs nord i est d'aproximadament vuit metres, restes de divisions internes que dibuixen una zona d'habitatge i magatzem al terç nord de la *domus*, i un pati obert a la part sud. En els darrers quatre anys s'hi han fet intervencions arqueològiques, endegades tant pel consistori municipal com per la Diputació de Girona. Els treballs han permès delimitar tot l'edifici i excavar-ne tant l'interior com el perímetre exterior més immediat.

Paraules clau

Casa forta, *domus*, torre, arqueologia, edat mitjana

Resumen

La torre d'en Pega: una gran *domus* a los pies del Montseny

La torre d'en Pega, denominada antiguamente *domus* Busquets, es una casa fuerte de origen medieval ubicada en Riells y Viabrea (la Selva). Durante los siglos XIII y XIV fue la residencia de la familia Montsoriu, que pertenecía a la baja nobleza dentro del vizcondado de Cabrera y que ostentaba la subcastellanía del castillo de Montsoriu. Se trata de un edificio de planta cuadrangular, con unas alturas de casi ocho metros conservadas en los muros norte y este, restos de divisiones internas que dibujan una zona de vivienda y almacén en el tercio norte de la *domus*, y un patio abierto en la parte sur. En los últimos cuatro años se han realizado intervenciones arqueológicas, promovidas tanto por parte del consistorio municipal como por la Diputació de Girona. Los trabajos han permitido delimitar todo el edificio y excavar tanto el interior como el perímetro exterior más inmediato.

Palabras clave

Casa fuerte, *domus*, torre, arqueología, edad media

Abstract

The Pega tower house: a large *domus* at the foot of Montseny

The Pega tower house, formerly known as the Busquets domus, is a medieval fortified house in Riells i Viabrea (La Selva). In the 13th and 14th centuries, it was the residence of the Montsoriu family who were members of the lower nobility in the viscounty of Cabrera and held the sub-castellany of Montsoriu castle. The building has a quadrangular floor plan with heights of almost eight metres preserved in the north and east walls, remains of internal divisions that trace a living and storage area in the northern third of the domus, and an open courtyard in the southern part. Archaeological interventions have been carried out there over the last four years supported by the local council and Girona Provincial Council. This work has made it possible to mark out the entire building and excavate both the interior and the immediate outer perimeter.

Key words

Fortified house, *domus*, tower house, archaeology, Middle Ages

Introducció

En els darrers quatre anys s'han dut a terme diferents intervencions arqueològiques a la torre d'en Pega, unes accions que s'han dividit en quatre fases i que han estat promogudes per l'Ajuntament de Riells i Viabrea amb el suport de la Secció de Monuments de la Diputació de Girona. No va ser fins al 2011 que el consistori municipal es va apoderar de la propietat d'aquest element patrimonial, antigament de titularitat privada, i que es va començar a plantejar la salvaguarda de les estructures que encara restaven dempeus, l'estudi arqueològic de l'edifici i l'habilitació de l'espai per a visitants.

Arquitectura

La torre d'en Pega constitueix una combinació exemplar d'arquitectures civil i militar, una casa forta o *domus* consistent en un tipus d'estructura que a l'edat mitjana tenia funcions diverses. Anomenada aleshores *domus* Buschets, va ser propietat, durant els segles XIII i XIV, de la família Montsoriu, que formava part de la baixa noblesa dins del territori del vescomtat de Cabrera. La família fins i tot va ostentar durant un temps la sotscastlania del castell de Montsoriu. El monument està emplaçat en una ubicació estratègica, a l'inici dels primers contraforts montsenyencs, controlant el pas des de l'antic camí ral vers la vall d'Arbúcies i permetent una connexió visual directa amb el castell de Montsoriu (figura 1).

Figura 1. Vista general de la torre d'en Pega

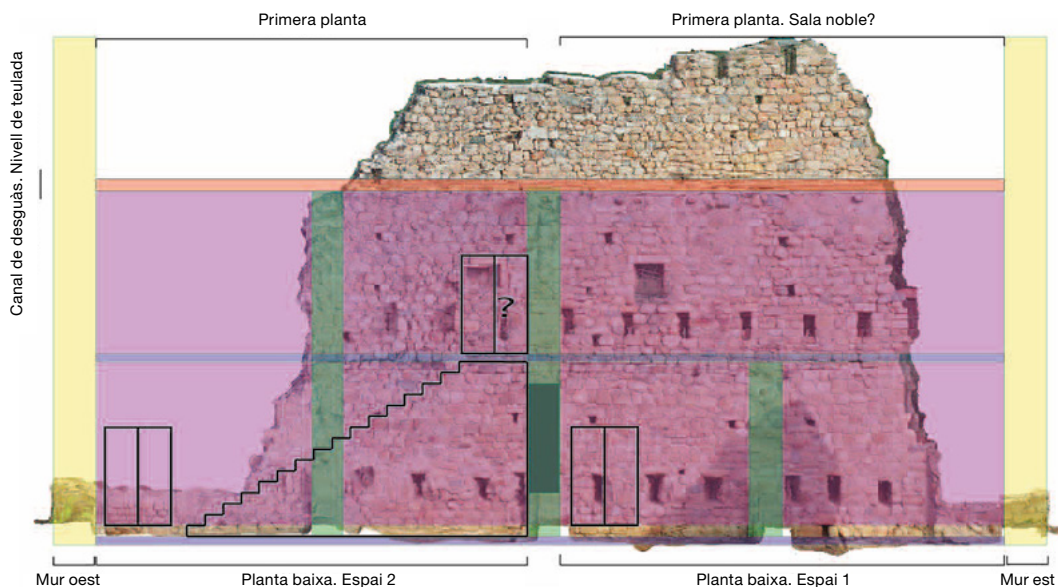
Autoria: Diputació de Girona, Servei de Monuments

Arquitectònicament parlant, estem davant d'un edifici pensat i ben estructurat des dels seus orígens. Té una estructura gairebé quadrangular, amb una àrea de gairebé 400 metres quadrats dividida en dues parts ben diferenciades. La primera és un espai obert o pati que ocupa les dues terceres parts meridionals de l'edifici. La segona, la part nord, estaria destinada a zona d'habitatges i de magatzem.

Les evidències arqueològiques, encara que molt minses, ens fan pensar que la porta d'accés al recinte estaria ubicada a la part occidental de l'edifici. A l'interior també s'hi han localitzat les restes d'una escala que donaria pas al primer pis de la zona d'habitatges.

Els dos murs que han arribat fins als nostres dies són els paraments nord i est. Ambdós tenen unes alçàries que oscil·len entre 8 i 8,5 metres. Malgrat haver rebut les conseqüències del pas del temps i el factor humà, ens aporten informació molt valuosa respecte al funcionament de l'edifici. Si s'observa detingudament l'alçària del mur nord, es veu que ens informa de la relació entre els nivells en aquest sector d'habitatges (figura 2). En concret, estava dividit en tres nivells. En una primera planta, amb l'accés a través de l'escala, s'insinua una gran sala a l'angle nord-oriental que podria correspondre a la sala noble i a dues estances a la part oriental. El segon pis hauria tingut una coberta, a un o dos vessants, sostinguda per arcs de mig punt diafragmàtics, la qual expulsaria l'aigua de pluja a través d'una canal construïda amb picadís ceràmic inserit al mur cap a l'exterior. Finalment, el tercer nivell correspondria a un ús defensiu i s'hi troba una línia d'espitlleres superior.

Figura 2. Vista esquemàtica del mur nord

Autoria de l'esquema: Jordi Pou. Autoria de la fotografia: Diputació de Girona, Servei de Monuments

El mur oriental ens indica que ens trobem davant d'un edifici la funció del qual també era imposar respecte. Si s'observa la sobredimensionalitat d'espitlleres en aquesta paret, a dos o tres nivells, i si es fa extensiu aquest patró a la resta de l'edi-

fici, seria raonable pensar que la torre d'en Pega hauria estat defensada per aproximadament un centenar de sageteres, fet que li atorga un caràcter d'inexpugnable.

Resultats arqueològics

Pel que fa als resultats arqueològics, cal esmentar que ha estat realment complicat establir una proposta cronològica clara per a la torre d'en Pega, atès que en termes de materials arqueològics ha estat realment pobra, però també degut a l'alt nivell d'espoli que ha patit l'edifici al llarg del temps.

Figura 3. Imatge de la canal d'aigua dins de l'àmbit 1

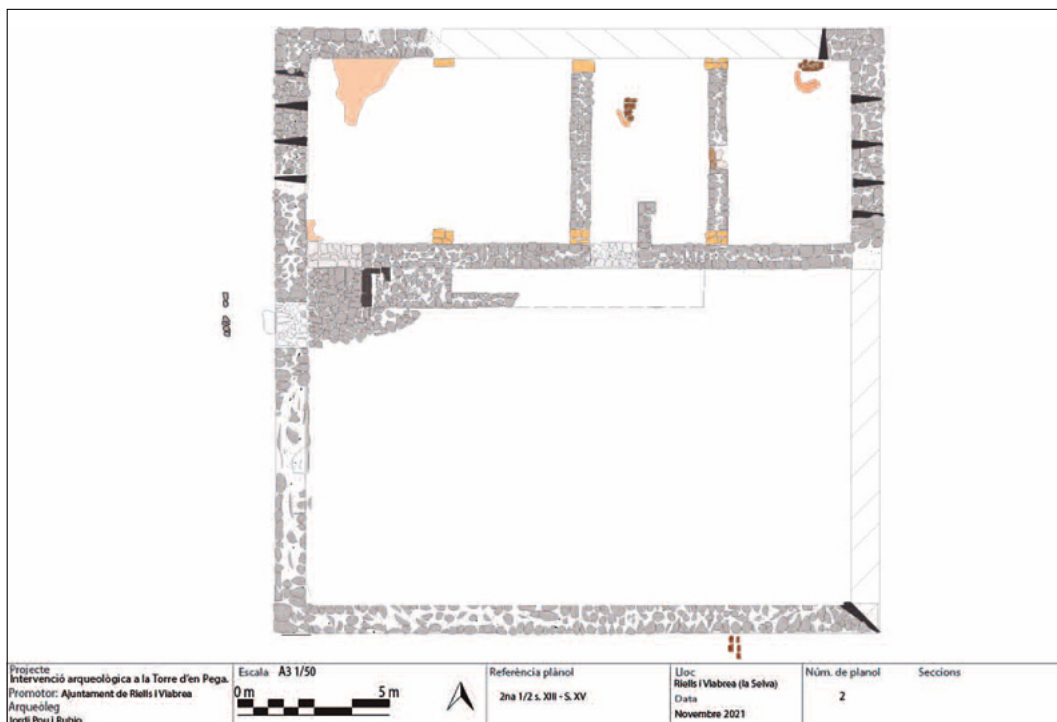
Autoria: Jordi Pou.

En aquest sentit, es podria dir que les evidències ens apunten a una construcció de l'edifici en un moment determinat del segle XII o fins i tot a la primera meitat del XIII, i que presentava un aspecte molt semblant al que podem veure ara, és a

dir, amb poques variacions. Cal destacar un elaborat sistema hídric que va implicar la construcció d'una canal que travessava de nord a sud tot l'edifici i que s'ha interpretat com a punt d'autoabastament d'aigua permanent de l'espai, especialment en el cas que s'acollís bestiar (figura 3).

S'han pogut detectar un seguit de canvis de la segona meitat del segle XIII que modifiquen morfològicament l'interior de l'edifici, com ara l'anivellament del tot el pati obert, la creació d'un empedrat davant de la porta d'accés i de l'escala i la compartimentació de l'estança a l'angle nord-oriental. Aquest és l'aspecte que perdurarà fins al final de la vida de la torre d'en Pega en un moment indeterminat del segle XV, quan veiem que l'emplaçament deixa de ser ocupat lentament (figura 4).

Figura 4. Planta general de la fase baixmedieval de la torre d'en Pega

Autoria: Jordi Pou.

Amb el primer abandonament, comença el primer espoli al llarg del segle XVI i especialment el XVII. Algunes fonts fins i tot apunten que s'hauria utilitzat pedra ben escairada per a la reforma de l'església de Sant Martí de Riells. També es documenta una ocupació de l'espai a mitjan segle XVII, i unes reformes amb pedra seca, cosa que s'interpreta com una presència puntual d'una família o bé com un espai adaptat per a l'establiment temporal de bestiar.

A partir del segle XVIII desapareix qualsevol rastre de presència humana i, per tant, s'interpreta que hi ha un nou abandonament del lloc. I especialment a partir de finals del segle XIX es produeix un segon espoli generalitzat. El mateix Artur Osona esmenta, a finals d'aquest segle, que encara resten dempeus les quatre parets. A mitjan segle XX ja només en restaran tres. En l'actualitat, només n'hi ha dues.

Conclusions

L'estudi de la torre d'en Pega ha donat pas a moltes respostes, però encara hi ha moltes preguntes que no han pogut ser contestades. Com a conclusió, podem afirmar que arqueològicament no es detecta cap final traumàtic d'ocupació en època medieval, de manera que podríem dir que es tracta d'una mort anunciada, com ocorre amb la majoria de *domus* i cases fortes medievals, però no un final precipitat. En segon lloc, aquest estudi ha aportat un coneixement profund d'un tipus d'estructura, la *domus*, que territorialment tenia molta importància durant l'edat mitjana; al cap i a la fi, aquests tipus de cases eren regides per la baixa noblesa, que tenia un contacte més directe amb la població.

Aquest lligam territorial no exclou el gran component militar del monument. Es tracta d'un edifici que havia d'imposar respecte i poder a tothom que passava pel voltant, i, en aquest sentit, no tan sols caldria mesurar bé la seva situació estratègica com un control de pas cap a la vall d'Arbúcies i, per extensió, vers el massís del Montseny, les Guilleries i la plana de Vic, sinó que també, i potser més important, esdevé, juntament amb la torre de Grions, l'avantsala del cap i casal dels vescomtes de Cabrera, un autèntic sentinella del castell de Montsoriu.

Bibliografia

- ANÒNIM (s/d): *Informe històric: la torre d'en Pega o Domus de Busquets (Museu Etnològic del Montseny - la Gabella d'Arbúcies)*, p. 3.
- BELDA I MORENO, M.; PIQUER I FERRER, E. (1991): «Torre d'en Pega». *El Gironès La Selva El Pla de l'Estany dins Catalunya Romànica V*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 184.
- COLL I CASTANYER, J. (1994): *El castell de Montsoriu*. Breda: Parròquia de Santa Maria, Palahí, A. G.
- COLLELL, J.; ESCUDÉ, C. (1998): *Riells i Viabrea*. Girona: Diputació de Girona, p. 21.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2008): «Síntesi històrica del castell de Montsoriu». *Monografies del Montseny*, núm. 23; p. 111.
- GIRALT MARTÍNEZ, A. (2016): *Parentela aristocràtica, domini i projecció sociopolítica. Els vescomtes de Cabrera entre 1199 i 1423* (tesi doctoral). Girona: Universitat de Girona, p. 436.
- MALLORQUÍ, E. (2004): «Els vescomtes de Cabrera, senyors de les Guilleries fins al mar». *Revista de Girona*, núm. 227; p. 74-75.
- MALLORQUÍ, E. (2007): «Una qüestió de toponímia: el domini senyorial del clergue Guillem Gausfred». *Quaderns de la Selva*, núm. 19; p. 10.
- SOBREQUÈS I VIDAL, S. (2011): *Els barons de Catalunya*. Barcelona: Editorial Base, (reedició), p. 188.